

Dinsdag 2 april 2019

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 20.15 uur

Inleiding 19.30 uur - Bart de Graaf

BERGEN PHILHARMONIC ORCHESTRA - BERGEN FILHARMONISKE ORKESTER

Edward Gardner, dirigent

Alice Sara Ott, piano

Richard Strauss 1864-1949

Symfonisch gedicht *Don Juan*, opus 20 (1887-89)

Allegro molto con brio

Edvard Grieg 1843-1907

Pianoconcert in a, opus 16 (1868)

Allegro molto moderato

Adagio - attacca

Allegro moderato molto e marcato - Quasi Presto

Andante maestoso

Pauze

Béla Bartók 1881-1945

Concert voor orkest Sz 116 (1943)

Introduzione. Andante non troppo

Allegro vivace; Tempo I

Gioco delle coppie: Allegretto scherzando

Elegia - Andante, non troppo

Intermezzo interrotto; Allegretto

Finale: Pesante; Presto

Richard Strauss - Don Juan

Plastisch schildert componist Richard Strauss het levenseinde van Don Juan - de 'edelman met de snelle penis' (ossia: de edelman van het 'makkelijke scoren') - in dit symfonische gedicht, dat gelijk een meesterwerk bleek te zijn. Hij was nog maar vierentwintig jaar oud toen hij besloot om de wisselende

lotgevallen van deze zestiende-eeuwse Spaanse held en onverlaat in muziek te beschrijven. Ook het slot klinkt in ridderlijke stijl, want in een duel wordt Don Juan door zijn tegenstander doorstoken. Juist daarom horen we aan het einde van het stuk, na tal van lieflijke en onstuimige klankschilderingen, plotsklaps een scherpe trompetstoot. Die wordt gevolgd door een spiraalsgewijs dalende klankenstroom van de strijkers - de doorboring en het bloed dat vervolgens uit de geforceerde lichaamsopening gulpt. Nog maar even en onze held is echt dood, wat de componist bezegelt met twee nuchter aangezette slotakkoorden.

In de 'Tonmalerei' - de 'toonschildering', ofwel het met orkestrale middelen uitbeelden van allerhande scènes - bleek deze zoon van een Münchense hoornist een ware meester, die dat ook van zichzelf terdege wist. Zo snoefde hij eens dat hij zelfs een glas bier in tonen kon uitbeelden, waarop gevatte cartoonisten hem terstond van repliek dienden. Een van hen tekende een slager met bebloed schort en een ossenkarkas in de hand. Die dient zich bij Strauss aan met het beleefde verzoek 'of de componist deze os maar even op muziek wil zetten'.

Hoewel Strauss nog maar kort tevoren Mozarts *Don Giovanni* voor het eerst had gedirigeerd, viel hij niet terug op het klassieke verhaal zoals Mozarts librettist, Lorenzo da Ponte, dat in verzen had gevat. Nee, Strauss' inspiratiebron was een gedicht uit 1844 van de Oostenrijkse dichter Nikolaus Lenau (1802-1850) dat juist een heel andere draai aan de oude legende gaf. Omdat zijn zoektocht naar de ideale vrouw tot mislukken gedoemd bleek, raakte Don Juan in deze versie uiteindelijk ten prooi aan zware melancholie. Die doet hem berusten in een ridderlijke, eigenlijk zelfgekozen dood tijdens een 'edel' tweegevecht. In de eerste uitgaven liet Richard Strauss delen uit het gedicht bij de partituur afdrukken, kennelijk uit angst dat men zijn muziek - die tamelijk modern van snit was voor die tijd - verkeerd zou begrijpen. Later, toen het werk eenmaal zijn weg had gevonden en Strauss' zelfvertrouwen exponentieel was toegenomen, liet hij deze 'hints' achterwege. In 1889 werd *Don Juan* in première gebracht in Weimar met direct ongekend succes. Het betekende de definitieve doorbraak van een geniale componist en dirigent die nog veel van zich zou doen spreken tot diep in de twintigste eeuw.

Edvard Grieg - Pianoconcert

Vergelijkbaar jong was de Noor Edvard Grieg toen hij een van zijn grootste meesterwerken schiep: het pianoconcert in a mineur uit 1868. Het zou het enige echte concert van zijn hand blijven, later zou hij de Duitse Romantiek à la Schumann achter zich laten om zich toe te leggen op iets waar hij echt goed in was: de kleine vorm, vaak met toespelingen op hem vertrouwde Noorse volksmuziek. Een lange weg was echter nog te gaan, toen Grieg besloot componist te worden en die begon met een reis. Heel jong muziekbevlogen Europa sloeg

namelijk de ogen op naar Leipzig, naar het beroemde conservatorium aldaar - de couveuse van zo menig romantisch componist. Maar de vier jaren die Grieg er vanaf zijn vijftiende doorbracht, waren allesbehalve gelukkig als we zijn autobiografie mogen geloven. De nog puberende meester-in-spé moest zich hier een streng regime laten welgevalen en bovendien had hij flink last van heimwee. Al kort na zijn aankomst in 1858 hoorde hij hier het pianoconcert van Schumann spelen door zijn weduwe Clara. Zeker zal hij er op af gestuurd zijn door zijn toenmalige pianoleraar, Ernst Wenzel, die een persoonlijke vriend van Schumann was geweest.

Nog voor zijn twintigste trok Grieg alweer weg uit Leipzig, naar Kopenhagen - destijds de hoofdstad van heel Scandinavië. Hier kon hij zich onder leiding van Niels Gade en anderen langzaam losmaken van de hem opgedrongen romantisch-klassieke schrijfwijze en proberen zijn eigen 'noordse' toon te vinden. Het werden nu wél gelukkige jaren, daar in Kopenhagen. Zo ontmoette hij hier zijn nichtje Nina Hagerup, ook Noors van geboorte en zijn latere vrouw, maar zij groeide op in Denemarken. Haar prachtige stem - die men wel vergeleek met die van de beroemde Jenny Lind, de 'Zweedse nachtegaal' - inspireerde hem tot talrijke liederen.

De kleine vorm, zoals die van het lied, begon Grieg in Kopenhagen meer en meer te trekken. Gestimuleerd door zijn leeftijdgenoot Rikard Nordraak verdiepte hij zich toenemend in de rijkdommen van de Noorse volksmuziek. Toch moest de twintigjarige van zijn Deense leermeester Niels Gade eerst zijn krachten maar eens beproeven op wat groter werk: een hele symfonie! In mei 1864 was dit werkstuk klaar, maar slechts drie jaar later keurde de componist het werk af: må aldrig opføres (mag nooit uitgevoerd worden) schreef hij op het titelblad. Het pianoconcert van vier jaar later ondervond een heel wat beter lot: het verspreidde zich snel door Europa en zelfs Franz Liszt had er in Rome lovende woorden voor over toen hij het prima vista (van blad!) voorspeelde aan een kring bevriende musici.

Raak is natuurlijk het machtige begin met zijn klaterende reeks dalende akkoorden die zozeer aan het begin van Schumanns concert doen denken. Maar allengs vindt de pas vijftientwintigjarige Grieg ook een eigen toon, waarin de Noorse volksmuziek een belangrijke rol begon te spelen: misschien al in de melodiek van het ravissante openingsthema, maar zeker in de levendigheid van het laatste rondo-achtige deel, waarin referenties aan de 'halling' - een Noorse volksdans - en de 'Hardanger viool' - een volkse Noorse variant van de viool met veel extra snaren - opgeld doen.

Op eigen kracht ontstond echter de toon van de magnifieke lyrische passages: het zangerige tweede thema dat volgt op die majestueuze opening en vooral het meeslepende middele deel dat zich op basis van een driedelige liedvorm statig tussen de toonsoorten Des-majeur en E-majeur beweegt.

Bartók - Concert voor orkest

Al stierf hij als balling in 1945 in New York, het einde van de Tweede Wereldoorlog en de overwinning van de geallieerden op Hitler-Duitsland maakte de geboren Hongaar Béla Bartók gelukkig nog mee. Bartóks jaren in Amerika waren bepaald niet de gemakkelijkste: er was gebrek aan inkomsten en in die moeilijke tijd werd ook nog leukemie bij hem geconstateerd.

Door toedoen van Bartóks vrienden raakte de vermogende dirigent Serge Koussevitzky overtuigd van de noodzaak de componist in deze moeilijke tijd te steunen. Aan zijn geld en invloed danken we de totstandkoming van het 'Concert voor orkest'. Het werd een volwaardige symfonie die Bartók in 1944 afleverde - zijn enige - al mocht het beestje dan niet zo heten.

Aan de solistische kwaliteiten die de componist vooral in het tweede deel van de afzonderlijke orkestmusici verlangt, ontleent het werk zijn originele naam. Het orkest zélf speelt als het ware voor solist en levert zijn eigen virtuozen aan. Net als bij Beethovens Vijfde Symfonie is in het vijfde deel een soort strijd bespeurbaar, die leidt naar een uiteindelijke triomf. Van beide symfonieën zou de spreuk *Per aspera ad astra* (door de moeilijkheden heen naar de sterren) het ongeschreven motto kunnen zijn.

Toch vertoont het werk door de bank genomen een opvallend lichte toets. Naast het zware begin met die dreigende bassen en het plechtige koraal van de koperblazers kent het werk namelijk allerlei speelse, ja zelfs lachwekkende momenten. Bijvoorbeeld in het beroemde *Intermezzo interrotto*, het vierde deel, waarin Bartók zijn Sovjet-collega Sjostakovitsj op de hak nam. Diens bombastische Zevende symfonie - bijgenaamd 'Leningrad', omdat ze onder het beleg van die stad ontstond - werd nog tijdens de oorlog op microfilm naar Amerika gesmokkeld en maakte daar onder de magische dirigentenhanden van Arturo Toscanini wereldwijd furore in de propagandastrijd tegen de Duitsers. De radiozenders van de vrije wereld gaven opnames van zijn uitvoering grif door via de ether.

Het simpele schlager-melodietje waarmee Sjostakovitsj in het eerste deel van deze symfonie de opmarcherende nazitroepen karakteriseerde (al is daar nog steeds kwestie over) doet zijn propagandistische werk, maar is in muzikaal opzicht vrij onbenullig. Het bleek zelfs regelrecht gejat uit een operette van Franz Léhar, maar het was effectief, want iedereen zong het zó na. Bartók citeert het - vermoedelijk om het te ridiculiseren - in het *Intermezzo interrotto*, waar het een zoete klankenstroom ruw onderbreekt. Als commentaar laat hij er een soort lachsalvo van de houtblazers op volgen. Zelfs een soort draaiorgeltje lijkt deel te nemen aan de algemene vreugde.

De sombere toon van zijn vooroorlogse jaren in Europa liet Bartók in Amerika sowieso wat varen. Hij hanteerde in zijn

laatste creatieve periode een toegankelijker en wat vriendelijker idioom. Een voorbeeld daarvan vinden we ook in het tweede deel van het Concert voor Orkest, het joyeuze 'spel der paren'. Aangekondigd door een snaartrommel, treden achtereenvolgens fagot, hobo, klarinet, fluit en trompet twee aan twee op. Ze klinken telkens in volkomen parallel gevoerde tweestemmigheid, ongeveer zoals kinderen met twee kleurpotloden tegelijk schrijven.

In het middendeel, de daaropvolgende 'elegie' ontwikkelt zich na een ijl, mysterieus begin een hoog-dramatische episode vol spannende effecten. De *Finale* die volgt op het al besproken 'onderbroken intermezzo', is een kunststuk op zich. Belangrijker dan de verrassende instrumentatie en het ingenieuze contrapunt (er komen nogal wat canons in voor) is het optimistische karakter ervan. Zo gaf wellicht ook Bartók - net als eerder zijn collega Sjostakovitsj - in deze muziek aan dat hij een spoedig en glorieus oorlogseinde tegemoetzag.

Kees Arntzen

Edward Gardner - dirigent

Edward Gardner is sinds 2015 chef-dirigent van het Bergen Filharmonische Orkest. In de afgelopen vier jaar maakte hij met het orkest tournees naar Londen, Berlijn, München en Amsterdam. Als gastdirigent maakte hij de laatste jaren zijn opwachting bij o.a. het New York Philharmonic, San Francisco Symphony Orchestra, Nederlands Philharmonisch Orkest, Gewandhausorchester Leipzig, Deutsches Symphonie-Orchester Berlin en het Deens Nationaal Symfonie Orkest. Dit seizoen staan er concerten met o.a. het Chicago Symphony Orchestra, Radio Filharmonisch Orkest, Koninklijk Orkest van Stockholm, Orchestra del Teatro alla Scala in Milaan, London Philharmonic Orchestra, WDR Sinfonieorchester Köln, Wiener Symphoniker en Rundfunk-Sinfonieorchester Berlin op het programma. Voor 'Bergen' dirigeerde Edward Gardner van 2006 tot 2015 de Nationale Opera van Engeland. In die tijd leidde hij ook opera's bij de New York Metropolitan Opera, de Scala in Milaan, Chicago Lyric Opera, Glyndebourne Festival Opera en de Opéra National de Paris. De eerbewijzen aan zijn adres culmineerden in 2008 in de toekenning van de titel Best Conductor door de Royal Philharmonic Society, en een jaar later van de Olivier Award voor 'Outstanding Achievement in Opera'.

Alice Sara Ott - piano

Alice Sara Ott, in 1988 in München geboren, begon op vierjarige leeftijd met pianolessen en studeerde vanaf haar twaalfde aan het Mozarteum in Salzburg bij Karl-Heinz Kammerling. In 2004 won ze de Eerste Prijs op het Val Tidone Concours. Zij trad op met het Los Angeles Philharmonic Orchestra, het Chicago Symphony Orchestra, het London Symphony Orchestra, het Royal Philharmonic Orchestra, de

Wiener Symphoniker, het Rundfunk-Sinfonieorchester Berlin en het WDR Sinfonieorchester Köln onder dirigenten als Lorin Maazel, Gustavo Dudamel, Pablo Heras-Casado, Neeme Järvi, Sir Antonio Pappano, Gianandrea Noseda, Vladimir Ashkenazy, Vasily Petrenko en Myung-Whun Chung. Haar agenda van dit seizoen vermeldt optredens met het Noord Nederlands Orkest (15 maart jl. in TivoliVredenburg met Ravels Pianoconcert in G, met blote voeten), het NHK-symfonieorkest in Tokio onder Gianandrea Noseda, het Philharmonia Orchestra onder Santtu-Matias Rouvali, het London Symphony Orchestra onder Elim Chan en het Filharmonisch Orkest van Sint-Petersburg onder Yuri Temirkanov. Zij geeft daarnaast een serie Alice and Friends-concerten in LSO St Luke's met musici als Ray Chen, Pablo Ferrández, Nemanja Radulović, Alexey Stadler, Dimitri Ashkenazy en Francesco Tristano.

Bergen Filharmoniske Orkester

Het Bergen Filharmoniske Orkester mag zich een van de oudste symfonieorkesten ter wereld noemen, met een geschiedenis die teruggaat tot 1765, toen het werd opgericht onder de naam Det Musicalske Selskab. Later veranderde de naam in Musikskabet Harmonien en sinds 1986 gaat het orkest door het leven als Bergen Filharmoniske Orkester. Hoogtepunt in die geschiedenis was het dirigentschap van niemand minder dan Edvard Grieg, van 1880 tot 1882. Het orkest maakt deel uit van de moedermaatschappij Musikkelskapet Harmonien, dat ook eigenaar is van het Filharmonisch koor van Bergen en het Filharmonisch Jeugdorkest van Bergen. Het orkest is zeer toegewijd aan het spelen van eigentijdse muziek en dankzij een verbintenis met het label Chandos resulteerde dat in een uitgebreide reeks met spraakmakende cd-opnames. (In de catalogus van het orkest staan ook opnames voor BIS, Aurora, Hyperion, Simax en Virgin Classics.) In de categorie opvallende wapenfeiten: Beethovens Tweede Symfonie werd eerder (1804) in Bergen uitgevoerd dan in Berlijn. In de negentiende eeuw werd het orkest een groot pleitbezorger van nieuwe Noorse muziek. Behalve Grieg werd het orkest ook (van 1893 tot 1898) geleid door de dirigent en componist Johan Halvorsen. Andere opvallende namen die het orkest hebben geleid, al dan niet als gast-dirigent: Leopold Stokowski, Sir Thomas Beecham, Eugene Ormandy, Aaron Copland, Karl Nielsen, Jean Sibelius, Witold Lutoslawski, Krzysztof Penderecki, Dmitri Kitajenko, Simone Young, Andrew Litton, Neeme Järvi en ten slotte Edward Gardner. Veel orkestleden geven les aan de Grieg Academie voor Muziek, ofwel het Conservatorium van Bergen.

Het volgende concert in de serie Internationale Toporkesten maandag 20 mei - 20.15 uur, inleiding 19.30 uur Thea Derks Canada's National Arts Centre Orchestra, o.a. Brahms

Nu in de verkoop

Internationale Toporkesten, Barok & Klassiek, Avontuurlijke Muziek, Minimal Music, Romantiek op Zondag, AVROTROS Vrijdagconcerten, Amsterdam Sinfonietta, Internationale Topensembles, Orkest van de Achttiende Eeuw, Dutch Classical Talent, Klassiek in de Cloud, Familieconcerten, Sunday Afternoon Jazz, Nederlands Kamerkoor, Holland Baroque, Nederlandse Bachvereniging, Zaterdagmiddagconcerten, Hertz op Zondag...

En nog veel meer